Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı

TÜRKİYE'DE NEOLİTİK DÖNEM

yeni kazılar, yeni bulgular

Yayına Hazırlayanlar **MEHMET ÖZDOĞAN - NEZİH BAŞGELEN**

ARKEOLOJİ VE
SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı
TÜRKİYE'DE NEOLİTİK DÖNEM
yeni kazılar - yeni bulgular

Yayımlayan
Nezih BAŞGELEN

Bilimsel Redaksiyon ve Sekretarya
Özgür YILMAZ

Çeviriler:
Bilgi ALTINOK - Nurcan YALMAN - Nur BALKAN ATLI - Banu DOĞAN

Düzenleme: *Sinan ŞANLIER - Serdar KIRAN*

Kapak Tasarımı: *Lalehan UYSAL*

Baskı: Mas Matbaacılık
Hamidiye Mahallesi, Soğuksu Caddesi No: 3, 34408 Kağıthane - İstanbul
Telefon: 0212 294 10 00 / e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 0905-34-000415

ISBN: 978-9944-75-022-6

©2007 Arkeoloji ve Sanat Yayınları
Her türlü yayın hakkı saklıdır / All rights reserved.
Yayınevinin ve yazarların yazılı izni olmaksızın elektronik mekanik,
fotokopi ve benzeri araçlarla ya da diğer kaydedici cihazlarla
kopyalanamaz, aktarılamaz ve çoğaltılamaz.

Kitabevi/Satış Mağazası:
arkeopera

Yeniçarşı Cad. Petek Han No: 16/A, Galatasaray, İstanbul
Tel.: 0 212 249 92 26 Fax: 0 212 244 31 64
www.arkeolojisanat.com / info@arkeolojisanat.com

İÇİNDEKİLER

SUNU: TÜRKİYE'DE NEOLİTİK DÖNEM
Mehmet ÖZDOĞAN - Nezih BAŞGELEN VII

ANADOLU NEOLİTİĞİNE BAŞKA BİR BAKIŞ
Ufuk ESİN XI

HALLAN ÇEMİ
Michael ROSENBERG 1

DEMİRKÖY
Michael ROSENBERG 13

KÖRTİK TEPE: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler
Vecihi ÖZKAYA, Oya SAN 21

SALAT CAMİ YANI: Dicle Havzası'nda Çanak Çömlekli
Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Yerleşme
Yutaka MIYAKE 37

HAKEMİ USE: Güneydoğu Anadolu'da
Son Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Merkez
Halil TEKİN 47

ÇAYÖNÜ
Aslı ERİM ÖZDOĞAN 57

CAFER HÖYÜK: Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme Ait Bir Yerleşme
Jacques CAUVIN, O. AURENCHE,
M-C. CAUVIN, N. BALKAN ATLI 99

GÖBEKLİ TEPE
Klaus SCHMIDT 115

NEVALİ ÇORİ ve URFA BÖLGESİNDE NEOLİTİK DÖNEM:
Genel Bir Bakış
Harald HAUPTMANN 131

ŞANLIURFA YENİ MAHALLE - BALIKLIGÖL HÖYÜĞÜ
Bahattin ÇELİK 165

AKARÇAY TEPE: Orta Fırat'ta Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Yerleşme
Mihriban ÖZBAŞARAN, Miquel MOLIST 179

MEZRAA-TELEİLAT
Mehmet ÖZDOĞAN 189

MERSİN-YUMUKTEPE: Son Veriler Işığında MÖ Yedinci Binyıla Yeni Bir Bakış
Isabella CANEVA 203

KÖMÜRCÜ-KALETEPE OBSİDYEN İŞLİĞİ
Nur BALKAN ATLI, Didier BINDER 217

M. Özdoğan - N. Başgelen **TÜRKİYE'de NEOLİTİK DÖNEM** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007 - s. 21-36

KÖRTİK TEPE

Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler

Vecihi ÖZKAYA - Oya SAN

COĞRAFÎ KONUM

Yakın zamanda inşasına karar verilen Ilısu Barajı taşkın alanı içinde kalacak olan Körtik Tepe, Diyarbakır'ın doğusunda, Bismil İlçesi'ne bağlı Ağıl Köyü mezrası Pınarbaşı mevkiinde, Dicle ile Batman Çayı'nın birleşim noktasının batısındaki konumuyla, üzerinde Batman İli'nin de bulunduğu görece çıplak bir arazi üzerinde yer alır. Arazi derinliklerinden ve dağ eteklerinden doğan kaynaklarla beslenen Batman Çayı ile hayat bulan alan, kuzey ve kuzeydoğuda Batman Ovası'na doğru genişleyerek Raman ovası ile birleşir. Yerleşim için öncelikli doğal koşullara sahip olan arazide konumlanmış Körtik Tepe, söz konusu su kaynaklarından birisine yaklaşık 100 m mesafede yer alır. Ilısu Barajı altında kalacak olması nedeniyle 2000 yılında kurtarma kazıları başlatılan höyük, yaklaşık 0,5 hektarlık yayılım alanı ve çevresindeki arazi düzeyine göre yaklaşık 5 m'lik yüksekliği ile küçük bir yerleşimi temsil etmektedir. Yaklaşık olarak 60 km kuzeyindeki Hallan Çemi ile 20 km kuzeyindeki Demirköy gibi iki önemli tarihöncesi merkezin Batman Havzası'ndaki varlığı da, arazinin yerleşimde öncelikli tercih edildiğinin bir başka kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, yerleşimde öncelikli koşulların daha yerleşik düzene geçişin en erken evresinde tercih edildiğinin kanıtı olarak, Batman Çayı ile Dicle'nin buluştuğu noktadaki konumuyla Körtik Tepe, Dicle'nin hayat verdiği merkezlerden birisi durumundadır. Diğer bir tanımlamayla Körtik Tepe, temsil ettiği geçmişe yönelik kültürel birikimiyle ilklerin yurdu olan, küresel uygarlığın gelişimine her aşamada tanıklık eden ve günümüze dek kesintisiz yerleşime sahne olan, birçok bakımdan uygarlığın dev adımlarının atıldığı Bereketli Hilâl'in Anadolu topraklarını kapsayan bölümünde, Yukarı Dicle Vadisi'nde yer alır. Dolayısıyla, Yukarı Dicle Vadisi'nde, Dicle ile anlamlanan konumuyla Körtik Tepe, toprak derinliğindeki kültürel varlıklarından algılanabildiği kadarıyla, genelde Mezopotamya, özelde Anadolu tarihinde önemli bir yere sahiptir (Özkaya-San 2002: 423-34; Özkaya vd. 2002: 739-758).

KÜLTÜREL DOKU VE ZAMAN DİZİNİ

Höyüğün, bölgede bilinen diğer merkezlere göre, ilk Neolitik dönem yerleşim karakterini ve gelişimini algılama, sosyo-ekonomik dokusunu tanımlama, obsidyen gibi bazı işlenmemiş malzemede kavranan çevresel ilişkilerini sorgulama üzerine yoğunlaştırılan kazılarda elde edilen bulgular, genelde Anadolu'nun, özelde ise Güneydoğu Anadolu'nun Çanak Çömleksiz Neolitik dönemine yeni yaklaşımlar sunmuştur (Fig. 2). Zaman ve doğa tahribatı yanı sıra, uzun süre tarım alanı olarak kullanılması nedeniyle aşırı tahribata uğramış olmakla beraber, kazılar höyükte iki ana yerleşim evresinin varlığını ortaya koymuştur. Yerleşimin her iki evresi de inanç değerleri ve bu doğrultudaki üretimlerle tanımlanabilmektedir ki, bunla-

rın başında mezarlar ve ölü armağanları gelmektedir. Geç katman, uzantıları yakın tarihe kadar gelebilen ve daha çok mezarlarla temsil edilen Ortaçağ yerleşimi; diğeri ise, yerleşik düzene geçişin yaşandığı Çanak Çömleksiz Neolitik dönemi ilgilendirmektedir. Farklı derinliklerde algılanan Ortaçağ yerleşimi ve bunu ilgilendiren kalıntılar, tanımlanabilir buluntu ve özelliklerden yoksun mezarlardan oluşmaktadır. Gömüldükleri derinliklerde Neolitik dokuyu tahrip eden iskeletler, genel özellikleri bağlamında, bölgede bilinen döneme özgü gömütlerle yakın benzerlikler sunar. Höyüğün üst seviyelerinde yoğunlaşan geç dönem kalıntılarına karşın, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemi ilgilendiren buluntular, özgünlükleri ve kültürel değerleri bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Buluntular, daha çok, mezarlarla bağlantılıdır. Belirli derinliklerde geç iskeletlerle birlikte Neolitik mezar ve bulguların saptanması, tahribatın boyutuna ve sonuçlarına kanıt oluşturmaktadır. Ancak, belirli derinliklerden itibaren Neolitik doku bütün özgünlüğü ile korunmuştur. Çanak Çömleksiz Neolitik dönem ile Ortaçağ arasında saptanan zamansal boşluğu mevcut verilerle açıklamak olanaksız olmakla beraber, bölgede gerçekleştirilen diğer kazılar, Anadolu'nun bu kesiminde yerleşimin kesintisiz devam ettirildiğine ilişkin güçlü kanıtlar sağlamışlardır. Höyüğün zamansal açıdan algılanan bu karakteri, bölgedeki Demirköy, Hallan Çemi gibi Neolitik merkezlerle koşutluklar yansıtmaktadır.

Bölge kapsamındaki çağdaş yerleşimlerden elde edilen verilerle koşutluklar yansıtan buluntular, Körtik Tepe'nin Çanak Çömleksiz Neolitik döneme aitliğini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde kanıtlamaktadır. Bu olgu, aynı zamanda, iki ayrı C14 analiziyle de doğrulanabilmektedir. Depolama amaçlı kullanıldığı anlaşılan taş döşeli, dairesel planlı iki taban üzerinde *in situ* olarak saptanmış hayvan kemikleri üzerinde yapılan analizler GÖ 8.370 ± 40 (7.440 ± 63 cal BC) ve GÖ 9.870 ± 40 (9.290 ± 25 cal BC) yönünde iki ayrı tarihleme sonucu vermiştir (Özkaya 2004: 591; Arbuckle-Özkaya baskıda). Çanak-Çömleksiz Neolitik dönemin geç evresine işaret eden ilk tarihleme, bunu doğrulayan verilerin eksikliği nedeniyle, höyük için kabul edilebilir görünmemektedir. İkinci tarihleme ise, özellikle karşılaştırmalı taş endüstrisi ve diğer bulgularla desteklenebilen bir sonuçtur ki, bu olgu höyüğün MÖ 10. binde yerleşilmiş olduğunu kanıtlamaktadır. Sonuç itibariyle, Körtik Tepe, Yukarı Dicle Vadisi Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşimleri arasında bilinen en eski merkez olan Hallan Çemi'den sonraki, Demirköy'den önceki bir tarihe aittir. Diğer bir tanımlamayla, Körtik Tepe, GÖ 11. bin ile GÖ 10. bin aralığında yer alan Hallan Çemi ile Demirköy arasında algılanan boşluğu dolduran zamansal bir konuma sahip olarak (Rosenberg-Davis 1992: 7; Rosenberg 1994: 126; Rosenberg vd. 1995: 9), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin bilinen en eski yerleşimlerinden birisi durumundadır. Bu dönem içindeki yeri hâlâ tartışmalı olan Çayönü'nün erken evreleri ile ilişkisi irdelendiğinde, zamansal açıdan çağdaş ya da erken olduğu ortaya çıkmaktadır.

YERLEŞİM VE MİMARİ DOKU

Hauptmann ve Rosenberg'in "*the earliest settlement in Upper Mesopotamia are fully sedentary, even when the population is not dependent on food production. These groups of hunters and gatherers are depending on subsistence strategies that show a vast variety in their economy. Sites of the 'round building phase' such as Demirköy, Hallan Çemi, and Körtik Tepe, seem to have been clearly occupied on a year-round basis*" yönündeki görüşleri doğrultusunda (Hauptmann 2002: 263; Rosenberg 1999: 26), anılan yerleşimlerden birisi durumundaki Körtik Tepe'nin, GÖ 10. bin başlarına denk gelen yerleşim tarihiyle, Yukarı Dicle Vadisi'ndeki diğer merkezlerle ilişkili gelişkin ve kompleks bir kültürün tem-

silcisi olduğu algılanmaktadır. Buluntular da, Körtik Tepe'nin, özellikle, Batman bölgesinde bilinen en eski yerleşimler olan Hallan Çemi ve Demirköy ile benzer karaktere sahip bir PPNA yerleşimi olduğunda birleşmektedirler. Yerleşim karakteri ve kültürel dokuda koşutluk gösteren diğer bir eski yerleşim ise, Çayönü'dür. Diğer bir ifadeyle, Yukarı Mezopotamya'nın en eski yerleşimlerinin, besin üretimine bağlı kalmaksızın, yerleşik karakter yansıtmalarında olduğu gibi, Körtik Tepe de olasılıkla aynı yerleşim özelliğine sahiptir. Bununla beraber, günümüze ulaşabilen kalıntılar, Körtik Tepe yerleşiklerinin, diğerlerine oranla, daha gelişkin bir kültüre sahip olduklarını düşündürmektedir.

Yapılanma bağlamında Çayönü kadar görkemli ve kapsamlı dokular saptanmamakla beraber, mimari kalıntıların yanı sıra, farklı hayvan türlerinin varlığına işaret eden buluntular da (Arbuckle-Özkaya baskıda), Körtik Tepe'nin Güneydoğu Anadolu kapsamında bilinen sürekli yerleşilmiş en eski merkezlerden birisi olduğunu ortaya koymuştur. Yaklaşık 20-30 cm derinliğindeki yüzey dolgusu, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin özgün üretimleri olan taş kap parçaları ve bazı alanlarda geç dönem kalıntıları içerir ki, iki farklı yerleşim evresinin karışık bir şekilde bulunması, geç dönemde höyüğün yerleşildiğine işaret ettiği gibi, özgün Neolitik dokunun da tahrip olmasıyla sonuçlanmıştır. Yerleşimin Neolitik dönemi ilgilendiren özgün mimari karakteri ve evreleri konusunda bütünü kavrama yönünde verilere ulaşılamamakla beraber, kazılarda yuvarlak tabanlı, taş örgülü ve taban altı gömütlü konutlar ile taş döşeli dairesel planlı bazı kalıntılar (Fig. 3-5), söz konusu bu ilk evrede höyüğün sürekli yerleşim gördüğüne kanıt oluşturmaktadırlar. Söz konusu kalıntılar arasında, yüzeylerinde saptanan bazı hayvan kemiklerinin yanı sıra, taş aletlerden de Neolitik döneme aitliği algılanan çakıl taşı döşeli ve yaklaşık 1,5 ve 2 m çapındaki oval tasarlı iki taban (Fig. 5), bütünü algılama konusunda sorunlar içermekle beraber, genel özellikleriyle Hallan Çemi ve Demirköy'deki mimari dokuları anımsatmaktadırlar (Özkaya 2004: 586). İşlevleri konusunda kesin bir yargıya varmak olası olmamakla beraber, Hallan Çemi'deki benzerleri için önerildiği üzere (Rosenberg 1999: 28-29), Körtik Tepe'nin söz konusu tabanlarının depolama amaçlı birimlere ait oldukları varsayılabilir. Farklı alanlarda taban düzeyinde korunmuş kalıntılardan oval tasarlı oldukları algılanan diğer mimari öğeler, olasılıkla yaşamsal amaçlı yapılanma uygulamalarıdır (Fig. 3-4). Taban düzeyinde korunmuş olsalar da, oval tasarlı ve işlenmemiş taşlardan inşa edildiği anlaşılan mimari dokular ve taş döşeli tabanların varlığı, Körtik Tepe'nin anılan merkezlerle kültürel ortaklığının ilk belgeleri durumundadır.

GÖMÜT GELENEKLERİ

Çanak Çömleksiz Neolitik dönem mimari dokusunun bütünüyle algılanması konusundaki veri eksikliğine rağmen, aynı dönemi ilgilendiren iskeletler, ölü gömme gelenekleri ve bunlarla bağlantılı olarak ortaya çıkarılan ölü armağanları, höyüğün erken kültürel dokusunun tanımlanmasında aydınlatıcı ipuçları sağlamaktadır (Fig. 6-8). Farklı derinliklerde yön, gömüt tarzı, korunma durumu ve ölü armağanları gibi ayrıntılarda değişkenlik gösterseler de, Körtik Tepe iskeletleri, döneme özgü bilinen gelenekleri bütün yönleriyle yansıtır. Doğrudan toprak derinliğine, ya da sıkıştırılmış taban altına gömülen iskeletlerin büyük çoğunluğu, mimari dokusu tam olarak algılanmayan konutlarla bağlantılı olarak saptanmıştır. Tabanlarında birden fazla gömüt saptanan konutların varlığı, benzer uygulamaların görüldüğü Demirköy'e koşut olarak (Rosenberg-Peasnall 1998: 199), yerleşim içi gömüt geleneğinin yaygınlığını gösterir (Fig. 3). Böylesi bir bağlantı içermeyen iskeletlerin durumu tartışmalı olmakla beraber, genelde yerleşim içine gömüldükleri gözlemlenir. Rastlantısal, gelişigüzel uy-

gulamalar yerine, iskeletlerin çoğunluğunun *hocker* ya da yarı *hocker* tarzda gömülmesi (Fig. 7-8); mezarlarda yön birliğine dikkat edilmemesi ve zengin armağanlarla donatılmaları, höyük yerleşiklerinin inanç değerlerinin gelişmişliğinin ifadesi olarak yorumlanabilecek bazı kuralların geliştirildiğine işaret etmektedir (Res. 6-7). Bazı iskeletlerin üzerinin, kırılarak yerleştirilmiş taş kap parçaları ve boncuklarla kaplanması (Fig. 6), çağdaş PPN yerleşimlerdeki geleneklerle uyum göstermektedir (Hayden 1995: 296; Rosenberg vd. 1998: 29-30; Özdoğan vd. 1993: 37). Tekil uygulama örneği olarak, bir kol kemiği üzerine boya ile işlenmiş bezeklerin varlığı, gömülmeden önce iskelet üzerinde bazı uygulamaların yapıldığını; kemiklerin yumuşak dokudan arındırıldığını düşündürmektedir. Bunun yanı sıra, bazı iskeletlerin başsız korunmuş olması ya da aşı boyasıyla kaplandıktan sonra sıvı kireçle kaplanması, ölü gömme törenlerinin farklı boyutlarına kanıt oluşturmaktadır. Kalıntılar, kökleri Paleolitik Çağ'a kadar giden inanış biçimleri ya da ölü gömme geleneklerine yorumlanabilecek bazı uygulamaların izlerini taşımaktadırlar ki, ölü üzerinde gerçekleştirilen bu işlemlerin benzerlerine bölgedeki diğer yerleşimlerde de tanık olunmaktadır. Algılamada ve yorumlamada zorluklar içeren ve kapsamlı ritüellerin varlığına işaret eden bu uygulamalar, karmaşık dinsel inançlara sahip gelişmiş bir toplumun varlığına işaret eder. Ayrıca, mezarların nicelik ve nitelik bakımından farklı ölü armağanları içermeleri, bazılarının ise bundan yoksun olması, sosyal statülerin varlığına yorumlanabilir ki, veriler dönemin sosyo-kültürel dokusunun algılanmasına yardımcı olmaktadır. Çoğunluğu taşa işlenmiş ölü armağanlarının yapım tekniği, işçilik ve dekorasyon gibi diğer donanımları ise, çağdaşı yerleşimlerde ender olarak görülen gelişkin kültürel yapının varlığına kanıt oluşturmaktadır. Bu yöndeki buluntular, höyük yerleşiklerinin, Yukarı Dicle Vadisi'nin diğer merkezlerindeki gelişmelere duyarlı, özellikle Hallan Çemi, Demirköy ve Çayönü gibi dönemin bilinen topluluklarıyla bağlantılı, ancak daha zengin ve yetkin bir kültür geliştirdiklerini ortaya koymaktadır.

BULUNTULAR

Mezarların büyük çoğunluğu, kabuk, taş ve kemikten üretilmiş boncuk, obsidyen ve çakmaktaşı alet, değişken tipli baltaların yanı sıra, yakın koşutlarına Hallan Çemi, Demirköy ve Çayönü'de de rastlanılan, kabartma ya da kazıma yöntemle işlenmiş geometrik bezek ve hayvan figürleri içeren taş kaplardan oluşan armağanlarla donatılmıştır (Fig. 9). Ölü armağanları, nicelik ve nitelikleri bakımından, genel olarak, ortak karakter gösterir. Kabuk ve taştan üretilmiş boncuklar ile taş kap parçaları asal ölü armağanı olarak kullanılmıştır. Boncukların büyük çoğunluğu mezar dolgularında dağınık durumda saptanmakla beraber, bazıları taş kaplar içinde *in situ* olarak korunmuştur (Özkaya vd. 2002: fig. 5-6; Özkaya-San 2003: fig. 2). Gömütlerle bağlantı diğer bir buluntu kümesini de, bölge kapsamında koşutlarına rastlanmayan ve değişik tür taşlara işlenmiş sunu taşları(?) oluşturur. Yaklaşık 9 cm yükseklikleri, 35 – 42 cm arasında değişen çapları, kenarı kabartma bir bantla profillendirilerek iç bükey derinleştirilmiş yarı küresel gövdeleri ile söz konusu nesneler, günlük kullanım için işlevsel olmayan biçimsel özelliklere sahiptir (Özkaya vd. 2002: fig.17). Bazı örneklerin aynı derinlikte bağımsız olarak saptanmalarına karşın, çoğunluğunun mezarlarda ölü armağanı olarak değerlendirilmiş olması, olası işlevlerine açıklık getirmektedir ki, bu durum söz konusu nesnelerin ölü gömme gelenekleriyle bağlantılı olarak ritüel amaçlı kullanıldıklarını göstermektedir (Özkaya-San 2003: fig. 6, 2004: 687). Değişken boyutlara sahip ve çoğunluğu mermerimsi beyaz taşa işlenmiş olmakla beraber, az sayıda da olsa, klorit, andezit ve yerel taşlardan yapılmış olanlarına da rastlanmaktadır.

Yontmataş Buluntu Topluluğu

Kazılarda, Körtik Tepe'nin Yukarı Dicle Vadisi'ndeki diğer yerleşimlerle olan ilişkilerini kavrama yönünde çok sayıda bulgu ortaya çıkarılmıştır. Bölgede kazısı yapılmış Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşmelerinde olduğu gibi, Körtik Tepe'de de yontmataş alet üretiminde çakmaktaşı ve obsidyen kullanılmıştır. Alet üretiminde hammadde olarak çakmaktaşının kullanımı, sayısal açıdan %66, toplam ağırlık bakımından %94'lük oranı ile ilk sırada yer alır[1]. Çoğunluğu, nitelik bakımından değişkenlik gösteren ve yerel kaynaklardan elde edildiği belirlenen gri renkliler olmak üzere, üç ayrı türde çakmaktaşının kullanıldığı anlaşılmıştır. Yerel kaynaklardan elde edildiği anlaşılan birinci grubun çakıl taşı niteliğinde olanlarının Batman Çayı yatağından; büyük yumruların ise, Raman Dağı gibi bölgede varlığı bilinen birçok kaynaktan temin edildiği anlaşılmaktadır. Biri saydam kahverengi, diğeri siyah ile açık yeşil arasında değişen renklere sahip son iki grubu oluşturan çakmaktaşları ise, daha nitelikli alet üretiminde kullanılmış olarak, bölge kapsamında elde edilenlerden ayrışan dokularıyla, henüz bilinmeyen bir kaynaktan temin edildiği anlaşılmaktadır. Çakmaktaşı aletlerle karşılaştırıldığında, obsidyenden yapılmış kesici ve delici aletler daha nitelikli olmakla beraber, aynı coğrafyanın Körtik Tepe'ye yakın bir Neolitik yerleşimi olan Demirköy buluntularına oranla, daha özensiz şekillendirildikleri dikkati çekmektedir.

Yontmataş buluntular genelde küçük boyutlu kesici ve sap çıkıntılı aletlerden oluşmakla beraber, büyük bir kısmı çakmaktaşından yapılmış görece büyük boyutlu kazıyıcılar da kayda değer çoğunluğa sahiptir. Daha formal aletlerin ise obsidyenden üretildiği anlaşılmaktadır. Biçimsel açıdan irdelendiklerinde, başta yarım ay biçimliler olmak üzere, geometrik şekilli olanların da yaygın olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, bulgular arasında olası ok uçlarının sayısal çokluğu da dikkat çekicidir. Bölgenin diğer Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşimlerinde de görüldüğü üzere, çoğunluğu yalın kesicilerden oluşan Körtik Tepe yontmataş aletleri, özellikle Hallan Çemi ve Demirköy buluntularıyla çarpıcı benzerlikler gösterir. Dolayısıyla, döneme özgü bilinen yöntemlerle yapılan yontmataş aletler, işleme ve şekillendirme konusunda ayrıntılı gözlem yapabilme olanağı sundukları gibi, Körtik Tepe'nin, başta Hallan Çemi ve Demirköy olmak üzere, Yukarı Dicle Vadisi'nin diğer yerleşimleriyle olan ilişkilerini kavrama yönünde ayrı bir kanıt oluşturur. Özellikle, alet yapımında bölgede yokluğu bilinen obsidyen kullanımı ve Hallan Çemi'de elde edilen verilerin ışığında (Hauptmann 2002: 264), bu malzemenin olasılıkla Doğu Anadolu'dan elde edilmiş olması, Körtik Tepe yerleşiklerinin çevreleriyle ilişki geliştirdiklerine kanıt oluşturması yanı sıra, bölgede Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde uzun erimli ticaretin varlığına işaret etmektedir. Böylesi bir ilişki, kuşkusuz, kültürel etkileşimleri de gündeme getirecektir ki, bu belirlem bölgenin Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşimlerinin çevreleriyle bağlantılı, dışa dönük bir sosyal yapıya sahip olduklarını düşündürmektedir.

Kemik Aletler

Körtik Tepe kazıları, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin özgün üretim gelenekleri olan yontmataş ve sürtmetaş tekniğiyle biçimlendirilmiş çeşitli ve nitelikli buluntuların varlığını ortaya koyduğu gibi, kemik aletlerin de gelişkin örneklerini vermiştir. Hallan Çemi, Demir-

---

1 Körtik Tepe'nin yontmataş aletleriyle ilgili ön çalışma, Pennsylvania Üniversitesi'nden Dr. Brian L. Peasnall tarafından, 66 ayrı noktadan (AGI-AMH) derlenen toplam 1259 parça bulgu esas alınarak yapılmıştır.

köy ve Çayönü gibi Yukarı Dicle Vadisi'nin erken, çağdaş ve geç yerleşimleri ile Körtik Tepe'nin kültürel ilişkileri, diğerlerinde olduğu gibi, hayvan kemiklerinden şekillendirilmiş söz konusu kemik nesnelerle de desteklenebilmektedir (Fig. 10-11). Ölü armağanı durumunda ortaya çıkarılmalarının yanı sıra, bağımsız olarak da ele geçirilmiştir. Ancak çoğunluğu ölü armağanı durumundaki *in situ* buluntular, işçilikleri ve diğer özellikleriyle daha nitelikli olup, estetik kaygılarla üretilmiş ürünler olarak gelişkin bir sanat anlayışının temsilcileri durumundadır. Malzemenin doğası ve korunma koşulları nedeniyle az sayıda buluntuyla temsil edilen kemik eserler, işlevleriyle bağlantılı olarak farklı biçimsel özelliklere sahiptirler ve hemen hemen tümü özenle açkılanmıştır. Sınırlı sayıdaki örnekler, Körtik Tepe kemik eserlerinin biçim ve işlevleriyle bölgenin diğer yerleşimlerinden bilinen geleneklerden kopuk olmadığını ortaya koyduğu gibi, üretimin bu dalında da ilişkilerin kavranabileceğini göstermektedir. Buluntular ışığında, dekoratif ve işlevsel olmak üzere kemik nesneleri iki gruba ayırmak olasıdır (Özkaya-San 2003: fig.5). Dekoratif amaçlı olanlar genel olarak oval biçimlidir; yüzeylerinde yalın kazıma çizgilerden oluşan bezemelere rastlanıldığı gibi, özenle açkılanmış bazı örneklerin iki delikli olduğu görülür (Fig. 11). Hangi amaç doğrultusunda üretildikleri konusunda kesin bir yargıda bulunmak olası görünmemekle beraber, dekoratif kemik eserlerin yakın benzerleri Hallan Çemi'de de görülür (Rosenberg-Davis 1992: fig.10).

İşlevsel aletler daha çok bız ve delgilerden oluşur. Bu aletlerin hemen hemen tümü açkılı ve bezemesiz olup, çoğunluğu parçalar hâlinde ele geçmekle birlikte, biçimsel olarak tanımlanabilir durumdalardır (Fig. 10). Kullanım amaçları doğrultusunda biçimlendirilmiş dar gövdeleri ve daha sivriltilmiş uçları ile diğer kemik aletlerden ayrılırlar. Biçimsel açıdan, aynı amaç için yapılmış Çayönü (Efe 1998: pl. 5/46-47) ve Zawi Chemi örnekleri (Solecki 1980: pl. X/a-e) ile koşutluklar yansıtan bızların yanı sıra, delgiler de benzer işçilik özelliğine sahip olarak, büyük boyutları ve küt uçları ile ayırt edilirler. Kemik aletler arasında başka bir grup oluşturan ve çeşitli amaçlar doğrultusunda kullanılmış iğnelerin de yakın benzerlerine yine Çayönü'de rastlanır (Özdoğan 1999: fig. 53). Zarzian geleneği ile ilişkili bulunan Hallan Çemi'nin kemik buluntuları (Rosenberg 1999: 29) ile de benzer özellikler yansıtan Körtik Tepe'nin bu yöndeki eserleri, höyük yerleşiklerinin çağdaş, erken ve geç Levant kültürleriyle güçlü bağlar içinde olduğuna işaret etmektedir.

Sürtmetaş Buluntu Topluluğu

Höyük kapsamında ortaya çıkarılmış buluntuların diğer bir grubunu da, günlük gereksinimler doğrultusunda yapılanların yanı sıra, ölü armağanı olarak mezarlara da konulmuş olan sürtmetaş aletler oluşturur. Yoğunluklu olarak değişik kullanım amaçlı yapılmış delikli taş nesneler, farklı biçim ve boyutlara sahip işlevsel ve törensel baltalar, havanlar, ezme-öğütmetaşları ve figürlü taş nesnelerden oluşan geniş bir repertuara sahip sürtmetaş aletlerin yanında, aynı kategoride değerlendirilen diğer bir büyük buluntu grubunu da, ileri yapım teknikleriyle dikkati çeken ve aynı zamanda ritüel amaçlı olarak da kullanılmış çok sayıdaki taş kap oluşturur. Her biri kendi yapısal bütünlüğü içinde Körtik Tepe'nin Yukarı Dicle Vadisi'ndeki çağdaş yerleşimlerle olan ilişkilerini gündeme getirir ki, bunlar arasında farklı taşlara işlenmiş zoomorfik havanelleri de aynı amaca hizmet eder (Özkaya 2004: fig. 16). Çoğunluğu klorit taşından yapılmış havanellerinin mezarlardan bağımsız bir şekilde bulunmuş ve ayrıntı içermeyen kaba örneklerinden farklı olarak, özenle işlenmiş gövdeleri ve daha çok bir dağ keçisini anımsatan hayvan başı ile sonlandırılmış üst bitimleriyle ölü armağanı amaçlı değerlendirilmiş zoomorfik biçimlileri (Fig. 12), Hallan Çemi (Rosenberg 1999: fig. 4) ve Çayönü örnekleri ile çarpıcı benzerlikler sunar (Davis 1982: fig. 3; Özdoğan 1999: fig.

60). Aynı şekilde hayvan başı biçiminde bitirilmiş benzeri havanellerine Nemrik 9'un Neolitik yerleşiminde de rastlanmakla beraber (Kozlowski 1989: fig. 3-4), Rosenberg (Rosenberg 1999: 29), Hallan Çemi bulguları ışığında, "*objects of this type do not occur at contemporary sites in Levantine corridor; nor do distinctively Levantine type objects of this time occur at Hallan Çemi*" yönündeki değerlendirmesiyle, havanellerinin anılan biçimsel özelliklere sahip türünün, Yukarı Dicle Vadisi Çanak Çömleksiz Neolitik kültürlerine özgü olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu yargılamadan hareketle Hauptmann (Hauptmann 2002: 264), söz konusu taş nesnelerin yerel dinsel törenlerde kullanılmış olabileceğini ileri sürer.

Yerleşik düzene ve bağlantılı olarak çeşitli alanlarda üretime geçişin bu erken evresinde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan toplulukların temel gereksinimlerden kaynaklanan sorunları aştıklarının, sosyal, dinsel yapılanmada aşama kaydettiklerinin belgesi durumundaki ölü armağanları, yapısal özelliklerinden algılanabildiği kadarıyla, estetik kaygıyla bütünleşik sanatsal üretimin varlığına kanıt oluşturur. Bunlar arasında, olasılıkla ölü kültüyle bağlantılı ritüel uygulamaların ve dinsel inanış biçimlerinin gereği olarak, iskeletlerin yanına konulmuş taş kaplar, sayısal çoğunluk bakımından, ilk sırayı alır (Fig. 6, 9, 13-18).

Kazılarda çok sayıda örneği çıkarılan taş kapların, az sayıdaki örnek hariç, büyük bir çoğunluğu, Anadolu'nun da dâhil olduğu Yakındoğu coğrafyasında Epi-Paleolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönem topluluklarında yaygın olarak görülür; bu kaplar, dönemin dini inançlarının ölü gömme ritüelleriyle bağlantılı olası bir uygulamasına yorumlanacak nitelikte, genelde kırılarak mezarlara konulmuş olmakla beraber (Fig. 6), restore edildiklerinde biçimin bütünselliği konusunda ayrıntılı bilgiler verir. Taş kapların yapımında, obsidyen ve çakmaktaşı gibi sert taştan yapılmış aletler yardımıyla kolayca aşındırılabilen ve yumuşak karakteri nedeniyle işlenmelerinde kolaylıklar sağlayan klorit tercih edilmiştir. Malzemenin bölge kaynaklarına yabancı olması, obsidyende olduğu gibi, başka bir bölgeden temini yoluna gidildiğini düşündürmektedir (Özkaya vd. 2002: 754; Özkaya 2004b: 587). Bunun yanı sıra, sayıları az da olsa, mermerimsi yapıdaki sert taşlardan yapılmış örneklere de rastlanmaktadır. Kapların, aşındırma ve yongalama yöntemiyle yapıldıkları, yüzeylerinde ve gövdelerinin iç kesimlerinde korunan izlerden anlaşılabilmektedir.

Üretim tekniklerinde belirgin farklılıklar olmamasına karşın, taş kaplar, biçim ve bezemeleri açısından çeşitlilik sunar. Basit ağız kenarlarında, düz ya da oval tabanlarında yoğunlaşan ortak biçimsel özelliklere karşın, gövdenin şekillendirilmesi açısından ayrılırlar. Genelde tabana doğru dışbükey daralan kesitleri ile değişken yarı küresel gövdeli taş kaplar, kullanım şekilleriyle bağlantılı olarak ağız kenarlarına işlenmiş askı delikleri ve parlatılmış yalın yüzeyleri ile, diğerlerine oranla, bezeme içermez (Fig. 13). Hallan Çemi'nin benzer biçimli örnekleri ile karşılaştırıldıklarında (Rosenberg 1999: fig. 5), Körtik Tepe buluntularının, daha derin ve dik işlenmiş gövdeleriyle ayrıldıkları gözlemlenir.

Bağımsız olarak saptanmış birkaç örnek dışında, taş kapların büyük çoğunluğunun mezarlarla bağlantılı olarak bulunması (Fig. 6), söz konusu buluntuların özellikle ölü armağanı olarak değerlendirildiğini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır. Eksik parçalarla korunmuş olsalar da, biçimsel bütünlükleri anlaşılan taş kapları, yapısal özellikleri açısından, yalın ve bezemeli olarak iki ana grupta değerlendirmek olasıdır. Biçimsel ve bezeksel ayrıntılarının yanı sıra işçiliklerindeki özen açısından irdelendiklerinde ise, taş kap üretiminde, aynı kültürel evrede olası bir sanatsal ilerlemenin varlığına yorumlanabilecek nitelikte, yalın olanlardan daha zengin bezemeye sahip olanlara doğru bir gelişimin varlığını düşündürmektedir. Dolayısıyla, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin birden fazla evre hâlin-

de yaşandığına kanıt olarak değerlendirilebilecek ipuçları sunmaları açısından da ayrı bir öneme sahiptirler.

Batman yöresindeki Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşimlerinde de benzelerine rastlanmakla beraber (Hallan Çemi: Rosenberg-Davis 1992: fig. 7-8; Rosenberg 1993: 120, fig. 8, 1999: fig. 3-5; Demirköy: Rosenberg-Peasnall 1998: fig. 3: 1-2; Rosenberg-İnal 1999: fig. 3; Çayönü: Çambel 1974: fig. 14; Özdoğan 1999: fig. 61), her yönüyle daha gelişkin oldukları anlaşılan Körtik Tepe taş kaplarını, yüzey uygulamaları açısından da yalın ve bezemeli olarak iki ana gruba ayırmak olasıdır. Bezeme içermeyen ilk grubu genelde geniş gövdeli düz tabanlı olanlar ile (Fig.13) tabana doğru daralan dik derin gövdeli kaplar oluşturur (Fig. 14). Karın kesiminde şişkin yapı sergileyen geniş gövdeliler, tabana doğru giderek daralan biçimsel özelliğe sahiptir (Özkaya 2004b: fig. 4-5). Kullanım şekilleri konusunda uyarıcı ipuçları sağlayan ağız kenarlarına işlenmiş askı delikleriyle oval gövdeli olanların yakın benzerleri Hallan Çemi'de de ortaya çıkarılmıştır (Rosenberg 1993: 120, fig. 8, 1999: fig. 3, 5).

Özenli işçilikleriyle diğerlerinden ayrılan bezemeli taş kaplar, aynı zamanda, daha zengin biçimsel çeşitlilik de sunar (Fig. 15-18) (Özkaya 2004b: fig. 6-8). İlk grupta tanınan bazı biçimlerin bezemeli olanlarına da rastlanmaktadır. Bezemeli olmalarının yanı sıra, özellikle biçimsel özelliklerine yansıyan özenli işçilikleriyle de diğerlerinden ayrılan söz konusu kaplar, zengin geometrik ve figürsel donanıma sahiptir. Biçim ve bezeme arasındaki uyumlarıyla da dikkati çeken taş kaplar arasında yaygın olan basık yayvan gövdelilerde yatay alanlandırılmış bezeme, ağız kenarı dâhil, gövdenin üst yarısına uyarlanmış; dik gövdelilerin yüzeyi ise bütünüyle donanmıştır. Bu unsurlar, kapların üretiminde estetik kaygının gözetildiğine işaret etmektedir. Bezemeli kapların büyük çoğunluğunda geometrik örgeler egemendir. Bezemenin vazo yüzeyine uyarlanışında biçimsel özellikler gözetilmiş; bu uygulama, bezeme ve biçim arasında uyumu sağlamıştır. Dolayısıyla kapların yapımında baskın olan estetik kaygı, bezemenin uyarlanışında da görülmektedir. Obsidyen ya da çakmaktaşıyla işlenmiş bezemeler, kapların biçimiyle bağlantılı olarak değişkenlik gösterir. Genellikle içleri taralı sarkık üçgenlerle salt ağız kenarı bezenmiş olanlar, daha basit bir bezeme içerir. Bu yöntemle bezenmiş olanların yanında, gövdesinin üst yarısı tek ya da ikili yatay kuşaklar içine yerleştirilmiş taralı düz ve sarkık üçgenlerle doldurulmuş örgelerle donatılanlar, büyük çoğunluğa sahiptir. Ana bezeme kuşaklarının alt ve üst sınırları ile ağız kenarları kabartma dalgalı bantlarla kuşatılmıştır. Gövdelerinin tüm yüzeyi bezeme kapsamına alınmış olanlar ise, zengin ve girift bir kompozisyona sahiptir.

Salt geometrik bezemelerle donanmış olanların yanı sıra, sayıları sınırlı da olsa, bütün yüzeyleri kazıma ve kabartma yöntemle işlenmiş figürlerle donatılı taş kaplara da rastlanmaktadır (Fig. 15-18). Zengin geometrik bezemenin eşlik ettiği kuş, dağ keçisi (Fig. 16-17), yılan, akrep ve tanımlanamayan bazı figürlerle (Fig. 15) donatılı kaplar, bezemeleriyle ünik bir yapı sergiler. Bütün hâlinde korunmamış olsa da, özenle işlenmiş figürleriyle ayrı bir öneme sahip bir taş kap parçasının yüzeyindeki yatay alanlandırılmış bezeme kuşağının içine, asal figürler olarak, kıskaçları, ayakları ve kuyruk bitimindeki kıvrık iğneleri, değişken kare ve üçgenimsi alanlar hâlinde taranmış gövdeleriyle anatomilerine uygun işlenmiş akrepler; bunların arasına ise, üçgenimsi baş yapıları, gözleri, çatallı dilleri, zigzaglar hâlinde işlenmiş gövdeleri ile yılanlar yerleştirilmiştir (Fig. 18). Yılan figürleri, özellikle üçgenimsi işlenmiş baş yapılarıyla, Anadolu'da diğer Neolitik yerleşimlerde tanınan örnekleri anımsatır (Hauptmann 1999: 76, fig. 10; Rosenberg 1999: 30). Genelde bir akrep-bir yılan sıralamasıyla oluşan

kompozisyonda, kural dışı olarak, ayrıca birbirine sarılı iki yılan figürü daha görülür. Bunların dışında, dikey düzenlenmiş yılan figürleri arasına yerleştirilmiş olası kuş figürleriyle bezeli bazı kapların yüzeylerinde de görüldüğü üzere (Fig. 17), tür olarak tanımlanamamakla beraber, daha çok kuşları anımsatan iki hayvan figürü ve iç içe iki daire daha kompozisyonda yer alır. Söz konusu kap, buluntu durumu itibariyle her ne kadar bir mezarla bağlantılı olarak bulunmamış olsa bile, yüzeyine işlenmiş figürleri, özellikle yılan betimlemeleri nedeniyle açıkça ölü kültüyle bağlantılı bir inanışın sembolik değerlerini temsil etmektedir. Belirli bezeme gruplarının ve bunları oluşturan örgelerin yanı sıra, yılanlar, dağ keçisi, akrep, kuş ve karışık yaratıklardan oluşan figürlerin işlenişinde gözlemlenen ısrar, bezemeye belirli anlamlar yüklenmesini gerekli kılar niteliktedir. Betim çeşitlemesi, dönemin doğayla özdeş dini anlayışına ve düşünce yapısına yüzeysel de olsa bazı yaklaşımlar getirebilecek özelliktedir ki, figürlerin türlerinde saptanan değişmezlik, söz konusu varlıkların dönemin insanı tarafından kutsal olarak algılanmalarıyla açıklanabilir.

Genel anlamda kapların yapım teknikleri ve biçimsel çeşitlemelerinde görülen, Körtik Tepe ile diğer Anadolu yerleşimleri arasındaki ilişkiler, bezeme ve hayvan figürleri aracılığıyla desteklenebilmektedir ki, bu konuda, parçalar hâlinde korunmuş olsalar da, Hallan Çemi buluntuları başta gelir (Rosenberg 1999: fig. 3). Hallan Çemi taş kapları üzerinde görülen figürler, tür açısından benzerlikler yansıtmasalar bile, kazıma yöntemle işlenmiş olmalarının yanı sıra, bezemeyi tamamlayan diğer öğeler açısından da anlayış benzerliği sunar. Anılan buluntuların dışında, farklı bir malzeme üzerine işlenmiş olsa da, Hallan Çemi'de bulunmuş kemik bir nesne üzerinde görülen yılan figürü (Rosenberg 1999: fig. 11), anlayış benzerliğinin yanı sıra, ilişkileri algılama açısından da önemlidir. Ayrıca, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin Nevali Çori ve Göbekli Tepe gibi merkezlerinde de, farklı ortam ve malzeme üzerine işlenmiş olmakla birlikte, benzer anlayışı yansıtan figürlerin görülmesi ve bunların dönemin dini inanış biçimlerinin yansıması olarak yorumlanması (Hauptmann 1999: fig.10, 34), Körtik Tepe'nin bu yöndeki buluntuların içeriğine açıklık getirdiği gibi, anılan topluluklarla olan ilişkilerini de bir başka açıdan doğrulamaktadır.

Özetlenecek olursa, Körtik Tepe taş kaplarının, başta malzeme ve işçilik olmak üzere, birçok yönden yakın benzerleri Hallan Çemi ve Demirköy'de görülür (Rosenberg 1993: 120, fig. 8, 1994: 126, 1999: fig. 3, 5; Rosenberg-İnal 1999: fig. 3). Farklı taşlara işlenmiş olmakla beraber, bölge kapsamında Cafer Höyük (Cauvin vd. 1999. fig.17-19) ve Mezraa-Teleilat'ta da taş kapların varlığı görülür (Karul vd. 2001: 162). Anadolu dışındaki üretim örnekleri ise, Kuzey Irak'taki Nemrik 9'un Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşiminde saptanmıştır (Kozlowski 1989: 28). Sanatsal ve kültürel açıdan yetkin bir anlayışın temsilcisi olarak algılanabilecek özelliklere sahip taş kaplar, dönemin inanç sistemlerine ve geleneklerin getirdikleri yeni yaklaşımların yanı sıra, Körtik Tepe yerleşiklerinin Hallan Çemi gibi erken, Demirköy gibi daha geç Çanak Çömleksiz Neolitik merkezlerle ilişkili; ancak daha gelişkin ve çağdaşlarına oranla ileri düzeyde bir kültürel birikime sahip olduklarını kanıtlamaktadır. Üretim gelenekleri açısından irdelendiklerinde ise, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde taş kapların en erken Anadolu örneklerinin, Bereketli Hilâl'in bir parçası olan Yukarı Dicle Vadisi'nde yapıldıkları; bu coğrafya kapsamındaki Körtik Tepe'nin ise, buluntuların niteliği göz önüne alındığında, bu geleneğin en yetkin örneklerinin de hamisi durumunda olduğu anlaşılmaktadır. Dış dünyadan ve birbirlerinden kopuk olmadıkları anlaşılan bölge yerleşimlerinin ilişkilerine de örnek oluşturan taş kaplar, ilerleyen dönemlerde köklü kültürlerin doğuşuna kaynaklık edecek coğrafyalarda henüz yerleşik düzene dahi geçilmediği bir dönemde, Anadolu top-

raklarında bu kaygılarını aşmış toplulukların sosyo-kültürel dokusunun algılanmasında önemli kanıtlar niteliğindedir.

Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin diğer yerleşimlerinde koşutlarına rastlanmayan önemli başka bir buluntu grubunu da, taş kaplarla aynı malzemeye işlenmiş ve fantastik yaratıklarla bezenmiş figürlü taş nesneler oluşturur (Fig. 19). Birisi klorite işlenmiş yarım bir balta üzerinde olmak üzere (Özkaya-San 2004: 691, fig. 4 a-b; Özkaya 2004b: fig. 9c), toplam 14 örneği saptanan figürlü taş nesneler, düzgün şekiller içermemekle beraber, genelde üçgen ve dörtgen biçime sahiptir. Yüzeylerine işlenmiş fantastik yaratıklar ana özellikleriyle birbirlerine benzemekle beraber, ayrıntılarda bazı farklılıklar içerir. Daha çok köpek ya da keçiyi anımsatan sağ ve sol tarafa değişken yönlendirilmiş başları, bir böceğe benzeyen kıvrık gövdeleri ile kabartma teknikte verilmiş figürlerin diğer ayrıntıları, taş kaplarda olduğu gibi, kazıma yöntemle işlenmiştir. Diğer bir tanımlamayla, genelde baş, göz, çıkıntılı yüz yapısı, gövde hatlarıyla uyumlu verilmiş ayak benzeri uzuvları ve omuz kesimindeki iç içe daireden oluşan vurgulanmış ayrıntıları ile söz konusu figürler, abartılı stilize işlenmiş olmaları nedeniyle, tür açısından tanımlama konusunda belirsizlikler içermektedir. Baş yapılarıyla daha çok koç, köpek ya da keçiye benzeyen figürlerin gövde yapıları ve omuz kesimlerine işlenmiş iç içe daireler bu yöndeki tanımlamayı olanaksız kılmaktadır. Baş tarafında işlenmiş kıvrık uzantılar anten, gövde kesiminde yer alanlar kanat olarak değerlendirilecek olursa, söz konusu figürleri arı olarak tanımlamak da olasıdır. Tanımlamada baş gösteren zorluklar ve çelişkiler, abartılı stilize işlenmiş söz konusu figürlerin, gerçek bir türü temsil etmekten çok, yüzeylerine işlendikleri taş nesnelerin ölü armağanı olarak kullanılmalarının da sağladığı destekle, bazı inanç değerlerinin sembolik ifadeleri olarak değerlendirilmeleri kaçınılmaz görünmektedir. Figürlerin omuz kesiminde görülen iç içe dairelerin, genelde ölü armağanı olarak değerlendirilmiş bezemeli taş kapların yüzeylerinde ve bazı taş bulgularda ısrarlı işlenmiş olması da bu varsayımı diğer bir yönden doğrulamaktadır.

Farklı buluntu türlerinin üzerine işlenmiş hayvan figürleri ve fantastik yaratıkların yanı sıra, yine kloritten şekillendirilmiş ve yarısı korunmuş bir nesne üzerinde görüldüğü üzere, insan betimlemelerinin varlığına da tanık olunmaktadır (Özkaya-San 2003: fig. 4d). Diğerleriyle beraber, işlev ve içerdiği olası anlam derinliğine yorum getirilememekle beraber, figür betimli taş kaplarda olduğu gibi, mezarlarla olan bağlantısı ışığında, dönemin dinsel inançlarının doğrultusunda şekillendirildiği açıktır.

Anadolu'nun diğer İlk ve Son Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşimleriyle Körtik Tepe arasındaki ilişkileri ele veren diğer bir grubu, boynuz biçiminde şekillendirilmiş küçük boyutlu taş buluntular oluşturur (Fig. 20). Kazıma yöntemle işlenmiş yalın çizgilerden ibaret bezeme içerenlerle beraber, tamamı kloritten şekillendirilmiş boynuz biçimli nesneler arasında, dikey düzenlenmiş kabartma derin yivlerle bezeli birisi (Özkaya-San 2004b: fig. 5a), yakın benzerleri Hallan Çemi (Rosenberg 1999: fig. 9) ve Demirköy'de (Rosenberg-İnal 1999: fig. 4) vardır ki, söz konusu buluntular da Körtik Tepe'nin diğerleriyle kültürel paydaşlığına ayrı kanıt oluştururlar. Özenle işlenmiş kabartma bezemesiyle diğerlerinden ayrılan Körtik Tepe'nin söz konusu bu buluntularının yanı sıra, farklı biçimsel özelliğe sahip olmakla beraber, aynı kategoride değerlendirilmesi gereken yine klorite işlenmiş özgün eserleri de görülür. Bunlar arasında, köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgen biçimiyle diğer nesnelerden ayrılan küçük boyutlu bir buluntu üzerinde, bazı taş kaplar ve figürlü taş nesnelerde de görülen iç içe dairelere yer verilmiş olması (Özkaya 2004b: fig. 5b), diğerlerine getirilen yorum koşutunda, bazı dinsel inanışların sembolik ifadeleri olduğu sonucuna bir kez daha ulaşılmaktadır.

Çoğunlukla günlük gereksinimler doğrultusunda yapılmış olmakla beraber, ölü armağanı olarak da kullanılmış taş baltalar, havanelleri, kemik aletler, havanlar, ezgi taşları, kesici ve delici aletler, ilişkileri kavrama yönünde benzeri kültürel derinliğe sahip olmasalar da, Körtik Tepe buluntuları arasında önemli çoğunluğu oluştururlar (Fig. 21-23). Bunların dışında, kolay işlenebilir taşlara işlenmiş oval ya da yuvarlak biçimli nesnelerin de yer aldığı söz konusu buluntu grubu, höyüğün Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde sürekli yerleşildiğine de dolaylı olarak kanıt oluşturmaktadırlar. Özde baltalara benzemekle beraber, yuvarlağa yakın biçimleri, daha küçük boyutları ve teknikleri bakımından daha özenli yapılmış aletler (*mace heads*), yoğunluklu bir şekilde ölü armağanı olarak kullanılmıştır (Fig. 21). Özenle işlenmiş yüzeyleri, orta kesimde daralan boğumlu sap delikleri ve aşınma izleri içermeyen uçlarıyla işlevsel olmaktan çok ritüel amaçlı işlendikleri kavranan söz konusu buluntuların benzerlerine, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Çayönü, Demirköy, Hallan Çemi ve Nevali Çori gibi diğer Çanak Çömleksiz Neolitik merkezlerinde rastlanır (Rosenberg 1999: 28, fig. 12).

Ölü armağanı olarak Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait bir mezarda bulunan ve işlevi tam olarak kavranamayan bir buluntu, biçimsel özellikleri ve bezeksel donanımıyla özgün doku sergiler (Fig. 21 b). Basık-oval gövdesinin kısa kenarları kabartma işlenmiş birer bantla sınırlandırılmış, bir ucu sap benzeri boğumlu bir uzantı ile sonlandırılmış, bombeli yüzeyinin tamamı kazıma yöntemle işlenmiş zigzag yivlerle donatılmıştır. Çağdaşı Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşimlerde benzerlerine tanık olunmayan taş nesneyi, işlevsel olmayan biçimsel özellikleri ve ölü armağanı olarak bulunması ışığında, ritüel amaçlı kullanılmış bir tören baltası olarak değerlendirmek olasıdır.

Günlük kullanımda belirli işlevler için değerlendirilmiş olmaları itibariyle kapsamlı çeşitlilik gösteren havan ve öğütmetaşları (Fig. 23), kullanımdan kaynaklanan biçimsel bozulmalar yansıtır. Genelde kaba yapısal özelliklere sahip olmakla beraber, yapım teknikleri bakımından özenle şekillendirilmiş olanları da görülür. İşlevleriyle bağlantılı olarak çok sayıda örnekle temsil edilen baltalar ya da bu tanımlama kapsamında değerlendirilen buluntular, değişik taş türlerine işlenmiş olarak, boyutları bakımından farklılıklar içerseler de, özde benzer biçimsel özelliklere sahiptir. Orta kesimlerinde sap delikleri olan söz konusu baltaların ölü armağanı olanları özenle şekillendirilmiş biçimsel bütünlüğe sahiptir; mezarlardan bağımsız bulunanların çoğunluğu daha kaba ve kullanımdan kaynaklanan aşınmalar içerir (Fig. 22). Klorit gibi daha yumuşak karakterli taşlara işlenmiş ve diğerlerine oranla zarif biçimlere sahip olanlarda aşınma izleri pek görülmez ki, genelde mezar buluntusu olan bu baltaların ritüel amaçlı kullanıldıklarını söylemek olasıdır. Bunlar arasında, özenle şekillendirilmiş ve yüzeyleri parlatılmış olanların yakın benzerleri, kültürel ilişkilere kanıt olarak, Hallan Çemi (Rosenberg 1994: fig. 12/3,5, 1999: fig. 12) ve biçimsel ayrıntılarda bazı farklılıklarla Çayönü'nde görülür (Davis 1982: fig. 3, 13/8).

Takılar

C14 analizleri yanı sıra, buluntuların genel özelliklerinden de kavranan Körtik Tepe'nin zaman dizinsel açıdan Hallan Çemi'nin devamı olması, beraberinde ortak kültürel paylaşımı da gündeme getirir ki, yukarıda değişik açılardan saptanan benzerlik ve etkileşimler, takı nesnelerinde de kavranabilmektedir. Sürekli yerleşildiğine işaret eden mimari kalıntıları, sürtmetaş ve yontmataş tekniğiyle yapılmış buluntularının yanı sıra, höyüğün bu konudaki zengin birikiminin kanıtlarını, değişik taşlara işlenmiş boncuklar oluşturur (Fig. 24-26) (Özkaya-San: 2002: fig. 14; Özkaya vd. 2002: fig. 17-19). Çoğunlukla silindirik biçimleriyle ortak özellikler sergileyen boncuklar, boyutları bakımından daha büyük olmak kaydıyla, ge-

nelde Hallan Çemi'de bulunmuş olanlarla benzerlikler gösterir. Dağınık hâlde ya da taş kapların içinde, iskeletlerle birlikte ölü armağanı olarak bulunmuş boncukların büyük çoğunluğu yumuşak karakterli bordo renkli taştan yapılmıştır (Fig. 25). Sayısal ağırlık bu grupta olmak kaydıyla, beyaz, siyah ve yeşil gibi değişken renkli taşlara da işlenmiş küçük boyutlu olanların yanı sıra, kabartma işlenmiş yalın bezemeleri, özenli işlenmiş delikleri ile siyahımsı kloritten şekillendirilmiş daha büyük boyutlu takı nesneleri (amuletler) (Fig. 24), Körtik Tepe yerleşiklerinin bu konudaki yetkin becerilerini ortaya koymaktadır[2]. Az sayıda örnekle temsil edilmekle beraber, genelde oval biçimli olmak üzere, farklı şekillerde de biçimlendirilmiş serpantin boncuklar da buluntular arasında yer alır ki (Özkaya-San 2002: 427, fig. 7f), diğerlerinde olduğu gibi, bu buluntuların benzerlerine Hallan Çemi'de de rastlanır (Rosenberg 1993: fig. 13/8). Bazı yapısal farklılıklar içerseler de, takı nesnelerinin zengin çeşitlemesi Çayönü'de de görülür (Özdoğan 1999: fig. 62-63). Dolayısıyla, genelden ayrıntıya inildiğinde, Yukarı Dicle Vadisi yerleşiklerinin ortak kültürel paydaşlığa sahip oldukları her açıdan algılanabilmekte ve kanıtlanabilmektedir.

Kuş, balık gibi bazı hayvanların omurga kemiklerinden ve kabuklu hayvanlardan elde edilmiş boncuklar da, en az diğerleri kadar, yoğun olarak yapılmış ve kullanılmıştır (Fig. 26). Diğer buluntularda olduğu gibi, çoğunlukla ölü armağanı olarak değerlendirilmiş kemik boncukların türleri, nicelikleri ve nitelikleri mezarlara göre değişkenlik gösterir ki, bazı mezarlar bu buluntulardan yoksundur. Takı nesneleri olarak değerlendirilen bu buluntuların yanı sıra, oldukça küçük boyutlu siyah ve sarı renkli boncuklar da varlığı görülür. Diğer buluntularla birlikte, ölü armağanları bakımından mezar donanımlarında tek türden çeşitliliğe, armağan yoksunluğundan zengin döşemlere kadar varan değişkenlik, toplumsal sınıf farklılıklarının varlığına yorumlanabilir. Böylesi bir olgu ancak gelişkin sosyal yaşantıyla açıklanabilir ki, veriler, Körtik Tepe yerleşiklerinin bu konuda da aşama kaydettiklerini onaylar niteliktedir.

SONUÇ

Özetle, ilkel avcı-toplayıcı gruplardan karma çiftçi ya da tamamen tarım ekonomisine dayalı gelişkin yerleşik topluluklara geçiş sürecini kapsayan ve sonuçları itibariyle "evrim" olarak nitelendirilen Neolitik uygarlık, yeni yaşam stratejileri ve besin üretimiyle bağlantılı olarak Levant ve Filistin'deki sınırlı bir çekidek bölgeden başlayarak, Orta Fırat, Toros ve Zagroslar arasındaki vadilerden Orta Anadolu ovalarına kadar uzanan bir coğrafi bütünlük içinde, yerleşik düzene elverişli ideal çevresel koşullar sunan ve Bereketli Hilâl olarak adlandırılan bölgede özgün karakter kazanmıştır. Beslenme ve barınma kaygısıyla bir araya gelen insan topluluklarının, doğanın değişken koşulları karşısında giriştikleri arayıştan, günümüze kadar geçen süreç sonucunda erişilen çağdaş küresel uygarlığın öyküsüne her aşamada tanıklık eden Bereketli Hilâl'in Dicle ve Fırat'la hayat bulan Anadolu'daki parçası durumundaki Yukarı Dicle Vadisi, bu bütünlük içinde sahip olduğu ideal çevresel koşulları ile başlangıç aşamasında büyük ve küçük insan topluluklarına yerleşik düzen için sunduğu olanaklarla evrensel kültürel paydaşlıkta tartışılmaz bir yere sahip olmuştur. Bu coğrafyanın Anadolu'yu ilgilendiren kesiminde yer alan Çayönü, Demirköy, Göbekli Tepe, Hallan Çemi, Körtik Tepe ve Nevali Çori'deki kazılar, Yakındoğu'daki neolitikleşme kavramını tümden değiş-

2 M. Rosenberg'in verdiği sözlü bilgiye göre, ikinci grup takı nesnelerini anımsatan, ancak bezeme içermeyen yalın yapılarıyla daha farklı olan buluntular Hallan Çemi'de de vardır.

tirmiş; İlk Neolitik dönemin bilinen gelişim aşamaları MÖ 10. bin kadar erkene çekilmiştir. Sınır ötesi ticaretin varlığına ilişkin güçlü kanıtlar da sunan bu ilk yerleşimlerin büyük çoğunluğu, daha başlangıç evresinde, besin üretiminin zorlayıcı koşullarından bağımsız olarak sedenter bir karakter sunarlar. Uygarlık tarihinde devrim olarak tanımlanan bu gelişmelerin algılandığı yerleşimlerden birisi de, bölgenin ve Anadolu'nun Çanak Çömleksiz Neolitik evresine yeni yaklaşımlar sunan ve 2000 yılında arkeolojik kazılar başlatılan Körtik Tepe'dir.

Kazılarda höyüğün mimari karakterini tanımlama ve sosyo-ekonomik düzeyini kavrama yönünde yeterince aydınlatıcı verilere henüz ulaşılamamakla birlikte, bulgular ışığında, yerleşiklerin yetkin kültürel birikimlerini ve inanç geleneklerini algılama olanağı elde edilmiştir ki, bütün bunlar Körtik Tepe'nin bölgedeki Çanak Çömleksiz Neolitik merkezler arasındaki yerini ve önemini ortaya koymaktadır. Hallan Çemi, Demirköy ve Çayönü gibi bölgenin bilinen yerleşimleriyle olan ilişkileri, başta bezemeli ve bezemesiz işlenmiş taş kaplar olmak üzere, sürtmetaş ve yontmataş eselerinde kavranabilmekle beraber, figürlü taş nesneler gibi bazı özel bulgularda baş gösteren farklılıkları, Körtik Tepe'nin daha gelişkin bir kültürün temsilcisi olduğunu göstermektedir. Çayönü'nün mimari dokusuna ise burada tanık olunmamaktadır.

Çakmaktaşı ve obsidyen aletlerin oranları, işlenme teknikleri ve tipolojileri göz önüne alındığında, zamansal bir dizge edilmektedir. Buna göre, Körtik Tepe, Hallan Çemi'den daha sonraya fakat Demirköy'den daha eskiye uzanan bir yerleşimi temsil etmektedir ki, bu durum C14 tarihlemelerinin yanı sıra, taş kaplarla da dolaylı olarak kanıtlanabilmektedir. Bundan hareketle, bölgesel erken yerleşimin Batman Vadisi'nde başladığı ve aşamalı olarak yayıldığını varsaymak olasıdır.

Sonuç olarak, Bereketli Hilâl'in Anadolu'daki uzantısı olan Yukarı Dicle Vadisi, özellikle baraj inşaatlarının gerektirdiği zorunluluklar nedeniyle Körtik Tepe, Hallan Çemi, Demirköy gibi yerleşim birimlerinde yapılan çalışmalarla bilimsel gündemin odağına oturmuş; arkeolojik geçmişi, kültürel zenginliği ve alt yapısı ile bilinenden daha erken ve daha zengin bir coğrafya olduğu anlaşılmış; görkemi günümüzde de hayranlık uyandıran köklü kültürel birikimlerin yaşandığı bir coğrafya olarak, küresel uygarlığın ilklerinin, Mezopotamya'daki diğer kültürler koşutunda, bölge kapsamında da oluşturulduğuna ilişkin önemli veriler sağlanmıştır. Arkeolojik çalışmalara konu olan yerleşimlerin her biri kendi alanlarında yeni yaklaşımlar sunarken, asal yaşamsal gereksinimlerin karşılanmasında, konut üretiminde, gömüt dokusunda, alet üretiminde, dinsel inançların gelişiminde ve bunları simgeleyen tasvirlerin işlenmesinde ortak kültürel değerlere sahip oldukları algılanabilmiştir. Bütün bu kültürel gelişmelerin en iyi kavrandığı yerlerden birisi de Körtik Tepe'dir.

KAYNAKÇA

Algaze, G.

1992 "The Tigris-Euphrates Archeological Reconnaissance", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* IX: 425-445.

Algaze, G. – M. Rosenberg

1991 "The Tigris–Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989", *Araştırma Sonuçları Toplantısı* VIII, 137-161.

Arbuckle, B. S. – V. Özkaya

baskıda "Preliminary report on the vertebrate fauna from Körtik Tepe: An early Aceramic Neolithic site in southeastern Turkey".

Cauvin, J. vd.

1999 "The Pre Pottery of Cafer Höyük", M. Özdoğan - N. Başgelen (yay.) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilizations.* 85-105. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Çambel, H.

1974 "Southeast Anatolian Prehistoric Project and It's Significance for Culture History", *Belleten* 38: 362-77.

Davis, M. K.

1982 "The Çayönü Ground Stone", L. S. Braidwood - R. J. Braidwood (yay.), *Prehistoric Village Archeology in South-Eastern Turkey:* 73-174. BAR International Series 138, Oxford.

Efe, T.

1998 "Çayönü Kemik Aletleri", G. Arsebük – M. J. Mellink – W. Schirmer (yay.) *Light on Top of the Black Hill. Studies Presented to H.Çambel:* 289-303. Ege Yayınları, İstanbul.

Frangipane, M.- E. Bucak

2001 "Excavations and Research at Zeytinli Bahçe Höyük 1999", N. Tuna vd. (yay.), *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999:* 109-162. ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.

Hayden, B.

1995 "A New Overwiev of Domestication", T. D. Price - A. B. Gebauer (yay.) *First Hunters-First Farmers*: 273-299. School of American research Pres, Santa Fe.

Hauptmann, H.

1999 "The Urfa Region", M. Özdoğan - N. Başgelen (yay.) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilizations:* 65-87. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

2002 "Upper Mesopotamia in its regional Context during the early Neolithic", F. Gérard – I. Thissen (yay.) *The Neolithic of Central Anatolia Internel Develop-*

ments and externel Relations During the 9th-6th Millenia Cal. B.C: 263-275. Ege Yayınları, İstanbul.

Karul, N. - A. Ayhan - M. Özdoğan

2001 "1999 Excvations at Mezra-Teleilat", N. Tuna vd. (yay.) *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 1999:* 162-182. ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.

Kozlowski, S. K.

1989 "Nemrik 9 A PPN Neolithic Site in Northern Iraq", *Paléorient* 15/1: 25-31.

Özdoğan, A.

1999 "Çayönü", M. Özdoğan - N. Başgelen (yay.) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilizations:* 35-63. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Özdoğan, M. - A. Özdoğan

1990 "Çayönü, A Conspectus of Recent Work", O. Aurenche – M.-C. Cauvin (yay.) *Préhistoire de Levant* II: 387-396. Maison de l'Orient, Lyon.

1993 "Pre-Halafian Pottery of Southeastern Anatolia with Special Reference to the Çayönü Sequence", M. Frangipane vd. (yay.) *Between the Rivers and Over the Mountains*: 87-103. Dipartimento di Scienze Storiche Archeologiche e Antropologiche dell'Antichita Universita di Roma, Roma.

Özdoğan, M. vd.

1993 "1991 Yılı Çayönü Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XIV/I: 81-106.

Özkaya, V.

2004a "2002 Yılı Körtik Tepe Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XXV/1: 103-116.

2004b "Körtik Tepe: An Early Prepottery Neolithic Site in The Upper Tigris Valley", *Anadolu'da Doğdu. Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburstag*: 585-599. Ege Yayınları, İstanbul.

Özkaya, V. - O. San

2002 "Körtik Tepe Arkeolojik Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XXIII/2: 423-34.

2003 "Körtik Tepe 2001 Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XXIV/2: 423-36.

2004 "Excavations at Körtik Tepe: 2001", N. Tuna vd. (yay.) *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2001:* 669-693. ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.

Özkaya, V. - O. San - H. Yıldızhan

2002 "Excavations at Körtik Tepe:2000", N. Tuna vd. (yay.) *Salvage Project of the Archaeological Heritage of the Ilısu and Carchemish Dam Reservoirs Activities in 2000*: 739-58. ODTÜ-TAÇDAM, Ankara.

Rosenberg, M.

1993 "The Hallan Çemi Excavation, 1991", *Kazı Sonuçları Toplantısı* XIV/1: 117-130.

1994 "Hallan Çemi Tepesi: Some Further Observations Concerning Stratigraphy on Material Culture", *Anatolica* XX: 121-140.

1999 "Hallan Çemi", M Özdoğan - N Başgelen (yay.) *Neolithic in Turkey: The Cradle of Civilization*: 25-33. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Rosenberg, M. - M. K. Davis

1992 "Hallan Çemi Tepesi, An Early Prepottery Neolithic Site in Eastern Anatolia: Some Preliminary Observations Concerning Material Culture", *Anatolica* XVIII: 1-18.

Rosenberg, M. - N. İnal

1999 "Sounding at Demirköy Höyük, 1997" *Kazı Sonuçları Toplantısı* XX.1: 249-258.

Rosenberg, M. - B. Peasnall

1998 "A Report on Sounding at Demirköy Höyük", *Anatolica* XXIV: 195-207.

Rosenberg, M. - H. Togul

1991 "The Batman River Archaeological Site Survey 1990", *Anatolica* XVII: 241-54.

Rosenberg, M. vd.

1995 "Halan Çemi Tepesi: Some Preliminary Observations concerning Early Neolithic Subsistence Behaviours in Eastern Anatolia", *Anatolica* XXI: 1-12.

Rosenberg, M. vd.

1998 "Hallan Çemi Pig husbandry and Post pleistocene Adaptations Along the Taurus-Zagros Arc/Turkey", *Paléorient* 24/1: 25-41.

Solecki, M.

1980 *An Early Village Site at Zawi Chemi Shanidar*. Bibliotheca Mesopotamica 13, Undena Publications, Malibu.

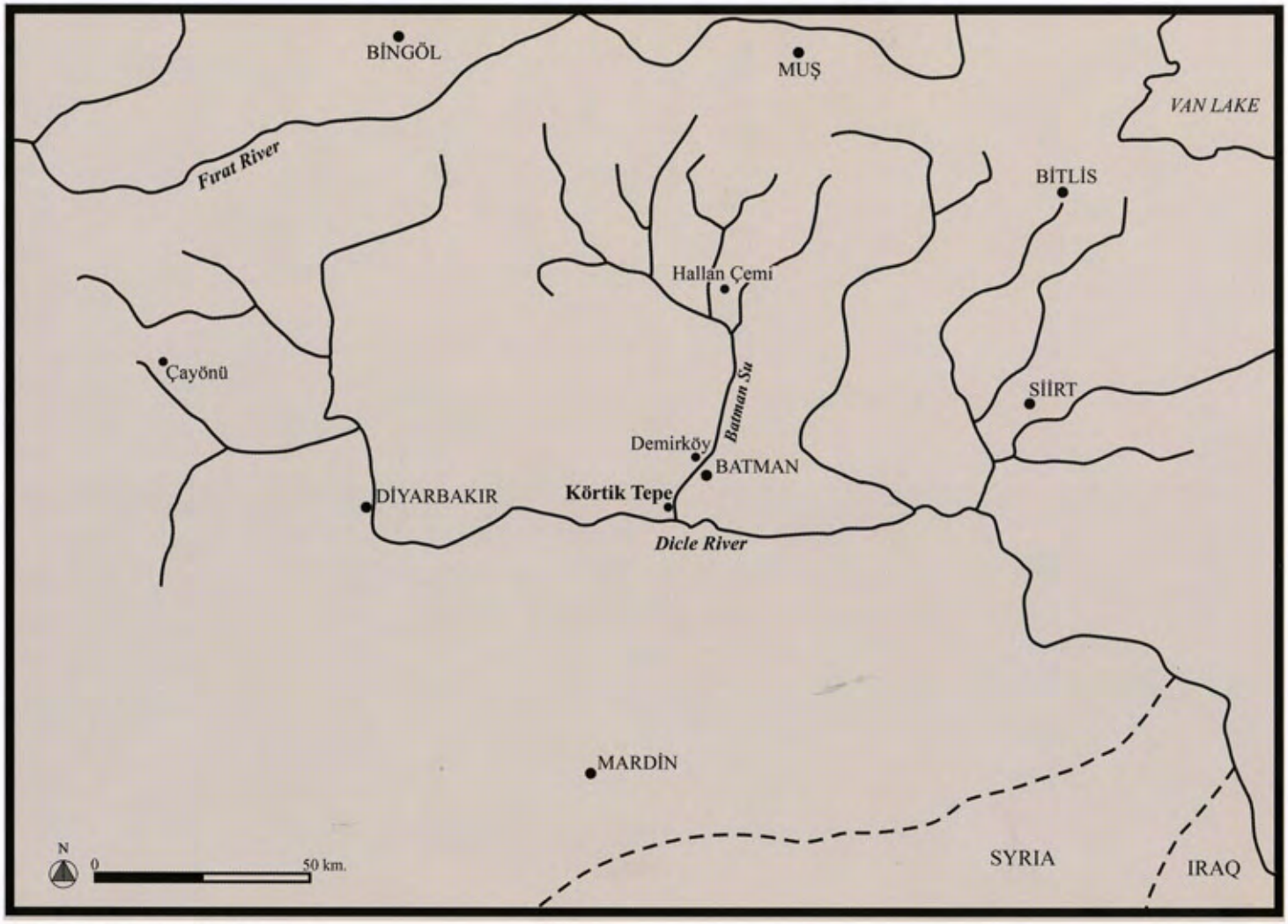

Fig. 1 - Körtik Tepe'nin konumu.

Fig. 17 - Kuş figürlü taş kap.

Fig. 18 - Akrep, kuş ve yılanlarla bezeli taş kap parçası.

Fig. 19 - Fantastik yaratıklarla bezeli figürlü taş nesneler.

Fig. 20 - Boynuz biçimli taş nesneler.

Fig. 21a - Törensel taş baltalar.

Fig. 21b - Törensel balta (?).

Fig. 22 - Taş baltalar.

Fig. 23. Havan ve öğütmetaşı.

Fig. 24 - Taş boncuklar ve amuletler.

Fig. 25 - Taş boncuklar.

Fig. 26 - Kemik boncuklar.

Fig. 27 - Körtik Tepe buluntularından toplu bir görünüm.

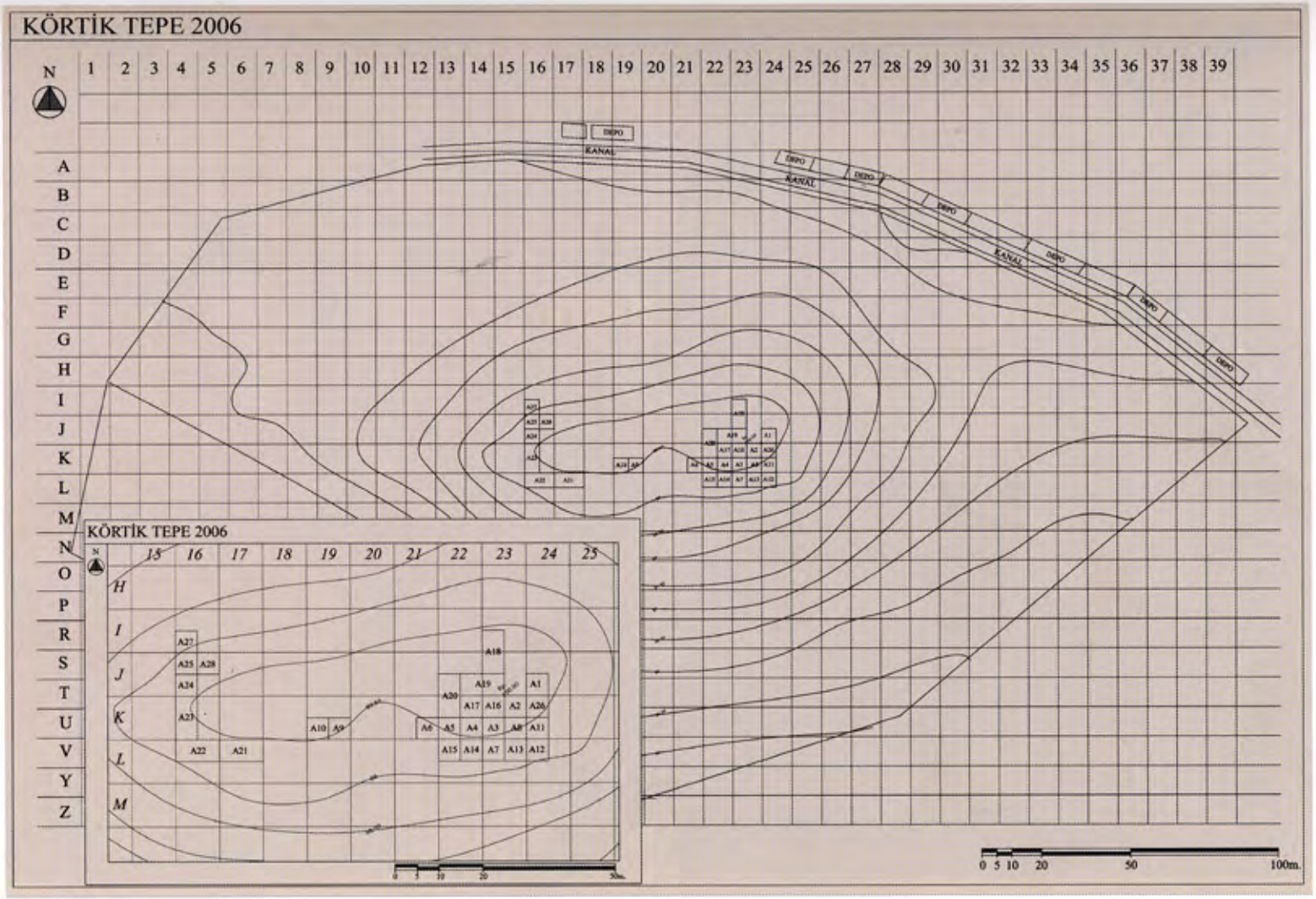

Fig. 2 - Topoğrafik harita (A. Coşkun).

Fig. 3 - Tabanında mezar olan yuvarlak ya da oval mimari doku.

Fig. 4 - Tabanında mezar olan yuvarlak ya da oval mimari doku.

Fig. 5 - Taş döşeli dairesel platform (silo tabanı).

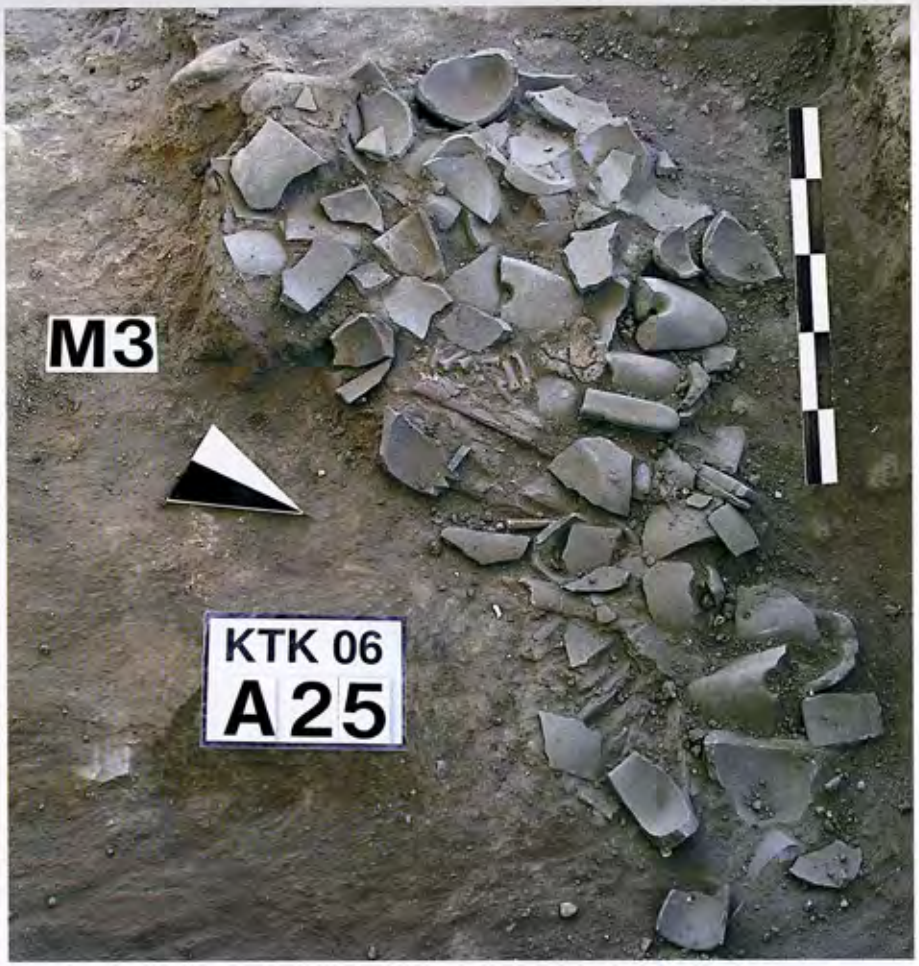

Fig. 6 - Taş kap parçalarıyla kaplı Çanak Çömleksiz Neolitik mezar.

Fig. 7 - Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait yan-*hocker* iskelet.

Fig. 8 - Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait *hocker* iskelet.

Fig. 9 - Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait mezar buluntu topluluğu.

Fig. 10 - Kemik aletler.

Fig. 11 - Açkılı kemik alet parçası.

Fig. 12 - Zoomorfik havanelleri.

Fig. 13 -
Bezemesiz taş kap.

Fig. 14 -
Bezemesiz taş kap.

Fig. 15 - Yılan figürlü taş kap.

Fig. 16 - Keçi figürlü taş kap.